

A PROGRESSZÍV ÉS A TEMPORÁLIS TOPIK A MAGYARBAN

Ohnmacht Magdolna

Bevezetés

A szakirodalomban nem ismeretlen a főnévi és igei tartomány mereológiai alapon (Bach 1981, 1986), illetve anaforikus jelenségek alapján (Partee 1984) való párhuzamba állítása. A tanulmányban a két terület között megfigyelhető további hasonlóságok alapján vizsgálom a progresszív aspektust. Kiindulópontom az a feltevés, hogy az időpontok ontológiai státusza tekinthető az individuumokéval azonosnak (Montague 1969). Ahogy a főnévi tartományban az individuumokat megadhatjuk tulajdonsághalmazokként, ha időpontok fölötti kvantifikációt feltételezünk, úgy az időpontok is felfoghatók azon események halmazaként, amelyek épp fennállnak az adott időpontban. Vagyis egy időpontot vagy szakaszt ugyanúgy tekinthetünk a mondat topikjának, mint egy főnévi kifejezés által kifejezett individuumot.

A progresszív aspektusú mondatok szemantikailag és szintaktikailag egyaránt meglehetősen kötöttek. Két jellemző tulajdonságuk, hogy nem engedik meg egyrészt a fókusz, másrészt az időmódosítók megjelenését a mondatban. A hivatkozott szakirodalomban (É. Kiss 1992, 1998 és Kiefer 2006) a két problémát egymástól függetlenül próbálják magyarázni. Jelen tanulmányban olyan megoldást javaslok, ami ugyanarra az okra vezeti vissza a két jelenséget.

A temporális topik fogalmát munkahipotézisként azonosítom azzal az időponttal, amely körül – a hagyományos terminológiával – keretet alkot a progresszívként értelmezett esemény. A második fejezetben egyrészt megadom a tanulmányban használt aspektusfogalmat, másrészt a temporális topik tulajdonságait vizsgálom. Megmutatom, hogy 1) a temporális topik lehet szakasz is, 2) a szintaktikailag szétszakított összetevők alkothatnak egyetlen temporális topikot, illetve hogy 3) a temporális topik jelenléte nem feltétlenül jár együtt progresszív olvasat létrejöttével. A harmadik fejezetben ismertetem a fókusszal és az időmódosítókkal kapcsolatos problémát és az eddig adott magyarázatokat, rámutatva azok hiányosságaira. A negyedik fejezetben amellet érvelek, hogy a temporális topik szintaktikailag és szemantikailag hasonló a főnévi topikhoz, amiből az következik, hogy a progresszív mondat egy olyan kategorikus állításnak tekinthető, amelynek topikja a temporális

topik. Megmutatom, hogy ez a megközelítés egyben információs szerkezetben alapuló magyarázatot is ad mindkét ismertetett problémára.

1. A progresszív aspektus

Az aspektussal foglalkozó szakirodalomban az aspektus fogalmának sokféle használata van jelen egyszerre. A tanulmányban aspektus fogalmán a Smith-féle nézőpont aspektust (*viewpoint aspect*) értem, amely mondat szintű kategória, és független a kompozicionális aspektusfogalomtól (*situation aspect*) (Smith 1991). Eszerint aspektusnak tartom a hagyományosan is nézőpont aspektusnak tartott perfektív és imperfektív (progresszív) aspektust, valamint az egzisztenciális aspektust (Kearns 1991, Maleczki 2001). Nem tekintem azonban külön aspektusnak a Smith által a perfektívtől és imperfektívtől megkülönböztetett semleges aspektust (*neutral aspect*), amely kategóriába azokat a predikátumokat sorolja, amelyek bizonyos esetekben perfektívként, más esetekben imperfektívként jelennek meg.

Ez az aspektusfogalom a progresszív esetében a temporális keret értelmezést jelenti (Jespersen 1932), amit számos esetben próbáltak formális eszközökkel definiálni (például Bennett–Partee 1978). A tanulmányban Kearns megoldását követem, amelyet a következőkben röviden vázolok. Kearns (Leech 1969-re és Dowty 1979-re hivatkozva) elfogadja, hogy a Bennett–Partee-féle valódi temporális keret értelmezés túl szigorú:

„*PROG α is true at t iff there is an interval I such that t is a proper subset of I , t is not a final subinterval of I , and α is true at I .*”¹

A valódi részhalmaz kikötés, illetve hogy t nem lehet záró pillanata az eseménynek, túlzott elvárások. Kearns amellet érvel, hogy Leech megoldása viszont túl laza. Leech szerint progresszívben álló mondat esetén (például *John played the piano from ten to eleven* ‘János tíztől tizenegyig zongorázott’) az esemény valódi idejéről nem tudunk semmit. Kearns azzal érvel, hogy Leech megállapítása megengedné azt is, hogy az esemény valódi ideje rövidebb legyen, mint a megadott időszakasz (t), ezért a következő definíciót adja:

„*PROG α is true at t iff there exists an interval I such that t is a subset of I , and α is true at t .*”²

¹ „*PROG α akkor és csak akkor igaz t -re, ha létezik olyan I intervallum, amelyre igaz, hogy t valódi részhalmaza I -nek, t nem záró intervalluma I -nek, illetve α igaz I -re.*” (O. M.)

² „*PROG α akkor és csak akkor igaz t -re, ha létezik olyan I intervallum, amelyre igaz, hogy t részhalmaza I -nek, és α igaz I -re.*” (O. M.)

Kearns tehát a valódi részzhalmaz reláció helyett egyszerű részzhalmaz relációt használ, ezáltal nem követeli meg az esemény folytatódását, illetve a „t nem lehet befejező szakasz” kikötés kihagyásával nem követeli meg az esemény korábbi kezdődését, vagyis megengedi a pusztá egyidejűséget.

A tanulmányban a progresszív aspektusnak csak a temporális tulajdonságait vizsgálom, nem érintem az imperfektív paradoxon problémáját. Nem célom az sem, hogy kimerítően megadjam azokat a kritériumokat, amelyek teljesülésével jólformált progresszív mondatot kaphatunk. Egyrészt ez eleve kudarcra ítélt vállalkozás lenne, hiszen a progresszív teljes szemantikája nem tárgyalható a modalitás érintése nélkül. Másrészt a progresszív aspektus – ahogy a nézőpont aspektus a magyarban általában is – grammatikailag jelöletlen a magyarban és az angolban egyaránt.³ Vagyis nem tudunk megadni egy olyan morfémát, mondatszerkezetet vagy akár intonációs sémát, ami egyértelműen meghatároz egy nézőpont aspektust. Ha már csak a magyarban az *Épp ...*, *amikor...* szerkezetet tekintjük, mint tipikus progresszív szerkezetet, azt tapasztaljuk, hogy vannak progresszív mondatok, amelyek nem ilyen szerkezetűek (*Futott.*), és vannak ilyen szerkezetű mondatok, amelyek viszont nem progresszív olvasatúak (*Épp tüsszentettem, amikor megszólalt a telefon.*). Vagyis se nem szükséges, se nem elégséges feltétele a szerkezet a progresszív olvasatnak. Az angolban ugyan a létige+V-ing konstrukciót a progresszív aspektus kifejezőeszközeként tartjuk számon, de valójában ez sem kizárólagos, hiszen egyszerű jelent is kifejezhet (lásd Kratzer 1995).

A progresszív aspektus fent vázolt, pusztán egyidejűségként, temporális keretként való értelmezése lehetővé teszi, hogy olyan eseményekre is kiterjeszthető legyen, amelyek intervallumtulajdonságaik, vendleri besorolásuk miatt általában ki vannak zárva a progresszívvel kapcsolatos vizsgálatokból (például állapotigék, habituálisok; lásd 2.1. rész).

1.1. A referencialidő azonosítása

Ebben a fejezetben a különböző időhatározók viselkedését vizsgálom, ami alapján megállapítom, hogy milyen időhatározók tölthetik be a temporális topik szerepét a progresszív mondatban.

A következő példasorban szereplő mondatok mind progresszív értelmezésűek, amit az *épp* határozó tesz egyértelművé, hiszen az (1a-d) mondatok az *épp* nélkül nemcsak progresszív értelmezést kaphatnának. A progresszív

³ Ezt a megállapítást illetően szóbeli megerősítést kaptam Björn Lundquisttól a TMEI-NLD konferencián (2011).

olvasathoz persze valójában nem szükséges az *épp* jelenléte, és a továbbiakban nem is fogom mindenhol használni.

- (1) a. *Épp másztam föl a fára, amikor eleredt az eső.*
- b. *Kettőkor épp nyírtam a fűvet.*
- c. *Aurél épp fut.*
- d. *Akkor épp aludtam.*

A példák azt mutatják, hogy progresszív olvasat esetén mindig találunk egy olyan időpontot (Kiefer: *referenciaidő*, Kearns: *framed time*, Bertinetto: *focalization point*), amihez képest a mondatban leírt eseményt progresszív-ként értelmezzük, függetlenül attól, hogy ezt az időpontot milyen módon fejezzük ki. Akár mellékmondatlal (1a), időhatározóval (1b), anaforikusan (1d), a beszédhelyzet segítségével (1c) vagy valamilyen más módon, de egyértelműen azonosítható a referenciaidő. A referenciaidő azonban nem feltétlenül időpont, lehet időszakasz is, amint a következő példák mutatják:

- (2) a. *Pénteken épp utaztam hazafelé Japánból.*
- b. *Most épp nem dohányzom.*

(2a) esetében nyilvánvaló, hogy egy időszakaszról van szó, egy egész napról, a progresszív értelmezés mégis lehetséges, hiszen a Japánból való hazautazás lehet olyan hosszú esemény, amely alkothat keretet egy naptári nap köré. (2b) esetében annak ellenére, hogy a *most* elsősorban időpontot jelöl, mégpedig a beszédidőt, itt *mostanában* értelemben áll, bár a beszédidőt így is magába foglalja. Ebben a mondatban az ige habituális olvasatú, és szintén hosszabb időszakaszt jelöl az időhatározó.⁴ Az a következtetés azonban, hogy minden esetben lehet a szakaszt jelölő időhatározó referenciaidő, téves lenne. Ezt mutatják az alábbi példák.

⁴ Első pillantásra furcsának tűnhet a habituális esemény és a progresszív összekapcsolása, de az adott progresszív aspektusfogalom alapján semmi sem zárja ki, hogy habituális eseményre vonatkoztassuk, ugyanúgy, ahogy az állapotigék esetében sem. Persze a progresszív olvasat implikálja az átmenetiséget mindkét esetben, de ez nincs máshogy például a cselekményigéknél sem, hiszen átmenetiség híján azok sem lehetnek progresszívek:

- (i) *Most épp futok.* (cselekmény)
- (ii) *Most épp úszom* (, mert a bokám sérült és a futás nem megy, de ha rendbe jön, visszatérek a futáshoz.)
- (iii) *Most vörös a haja.* (állapot)
- (iv) **Most épp lélegzem.* (cselekmény)
- (v) **Most épp felnőttem.* (állapot)

- (3) a. **Tegnap (épp) locsoltam a kaktuszt.*
b. **Tegnap (épp) másztam föl a fára.*
c. *Tegnap (épp) locsoltam a kaktuszt, amikor kialudt a villany.*
d. *Tegnap (épp) másztam föl a fára, amikor eleredt az eső.*

A (3a-b) mondat esetében a zárójeles részt elhagyva ugyan grammatikus mondatokat kapunk, de csak úgy, hogyha a *tegnap* időhatározó mindkét esetben fókuszértelmezést kap. Ha azonban progresszív olvasatot tulajdonítunk a mondatoknak, akkor agrammatikusak. Ez azt mutatja, hogy a *tegnap* ezekben a mondatokban nem töltheti be a referenciaidő szerepét. Az előző példában (2a) a *tegnap* időhatározó referenciaidő volt, itt azonban nem az. A két eset között az a különbség, hogy a (2a) mondatban kifejezett esemény által elfoglalt időintervallum feltehetően hosszabb, mint egy nap, így az időhatározó által jelölt szakaszt magában foglalja az esemény ideje, ami így temporális keretet alkot a referenciaidő szakasza körül. Ezzel szemben a (3a-b) mondatokban kifejezett esemény feltehetően rövidebb, mint az időhatározóval kifejezett szakasz, így az nem felel meg ahhoz, hogy hozzá viszonyítva folyamatban lévőknek értelmezzük a leírt eseményt. Ennek a feltételnek a teljesüléséhez azonban a világtudásunkra támaszkodunk.

A (3a-b) mondatok azonban tökéletessé tehetők a (3c-d)-ben látható módon. A mondatokhoz kapcsolt mellékmondatok egy-egy időpontot jelölnek, a klasszikus progresszív mondatismát kapjuk. A mellékmondatban kifejezett időpont már alkalmas lehet a referenciaidő szerepre, hiszen a mondatban kifejezett esemény a mellékmondat eseményéhez képest értelmeződik progresszívan. Az azonban egyelőre kérdés marad, hogy az ilyen mondatokban mi a státusza a *tegnap* időhatározónak (lásd később).

Az eddigiekben a grammatikus progresszív mondatok mind válaszként voltak adhatók arra a kérdésre, hogy *Mit csináltál ekkor meg ekkor?* A válaszokban leírt események a kérdésben megadott időpontra vonatkoztatva értelmeződtek progresszívan, vagyis a kérdésben megadott időpont a válaszban a referenciaidő.⁵ Ezt az időpontot – egyelőre magyarázat nélkül – nevezzük temporális topiknak. A fogalom pontosabb meghatározására és vizsgálatára a cikk folyamán sor kerül.⁶ A *Mit csináltál tegnap?* kérdésre azonban nemcsak (3a-b) nem adható válaszként, amire számíthattunk is, hiszen megállapítottuk, hogy a *tegnap* itt nem lehet temporális topik, hanem (3c-d) sem. A (3a-b) mondatokban valóban nincs olyan időpont, amihez viszonyíthatnánk a leírt eseményt, hiányosnak is érezzük őket, folytatást kívánnának. A (3c-d) mon-

⁵ Természetesen a bennfoglalás teljesülése esetén.

datokban azonban már találhatunk olyan temporális topiknak alkalmas időpontot, amihez viszonyíthatjuk a leírt eseményt: ez a mellékmondatban kifejezett események időpontja. Ha ezek az időpontok valóban temporális topikok, akkor a segítségükkel a következő kérdéseket tehetjük fel, amelyekre a (3c-d) példamondatokat várjuk válaszként: *Mit csináltál, amikor kialudt a villany/eleredt az eső?* Várakozásunkkal ellentétben azonban ezekre a kérdésekre sem adhatók válaszként a példamondatok, mert a *tegnap* időhatározó „kilóg” a mondatokból. Ez azt mutatja, hogy annak ellenére, hogy a mellékmondatok által kifejezett időpont adja a progresszív értelmezés alapját, mégsem ez adja a temporális topikot. Ez azt jelenti, hogy a *tegnap* időhatározó sem szabad határozóként áll a mondatban, vagyis a (3c-d) mondatok nem parafrázálhatók a következőképpen:

- (3) c'. *Amikor kialudt a villany, épp locsoltam a kaktuszt, és ez egyébként tegnap volt.*
- d'. *Amikor eleredt az eső, épp másztam föl a fára, és ez egyébként tegnap volt.*

A (3c-d) mondatokhoz a megfelelő kérdés a következő: *Mit csináltál tegnap, amikor kialudt a villany/eleredt az eső?* Ez egyértelműen megmutatja, hogy a (3c-d) mondatokban a temporális topikot az időhatározó és a mellékmondat együttesen alkotja, annak ellenére, hogy szintaktikailag nem alkotnak egy összetevőt, és más esetekben a mellékmondat és az időhatározó önállóan is lehet temporális topik (1a, 2a).

Az előzőekben a temporális topikot egy kérdés és az arra adandó válaszok segítségével határoztuk meg. Az eddigiektől eltérő módon azonban a (4b-c) válaszok nem progresszív aspektusúak.

- (4) a. *Mit csináltál délben?*
- b. *Meglocsoltam a kaktuszt.*
- c. *Lenyírtam a füvet.*

Ennek magyarázata megint világtudásunkra vezethető vissza. A kaktusz meglocsolása feltehetően olyan rövid esemény, amit egy ilyen pontszerű időhatározóval (*délben*) össze lehet egyeztetni, ezért nem jön létre progresszív

⁶ A reichenbachi terminusokkal dolgozva, temporális topikként (*Temporal Topic Interval*) vizsgálja az időhatározókat Sheila Glasbey (Glasbey 2005) az angol *present perfect* és *past perfect* kapcsán. Megállapítása szerint a TTI az a szakasz, amiről „szó van”, és expliciten vagy impliciten mindig jelen van a *perfect* mondatban, valamint átfogja a referenciaidőt és az eseményidőt. Az összetett igeidők következtében azonban a Glasbey által meghatározott temporális topik eltér az általam használttól, és nem tölti be a szintaktikai, illetve diskurzustopik szerepét sem.

olvasat. Ha hosszabb eseménnyel van dolgunk (4c), akkor sem feltétlenül kapunk progresszív olvasatot, csak ilyenkor az időhatározó nem az esemény egészét jellemzi, hanem vagy a kezdőpontját vagy a végpontját. A progresszív aspektus létrejöttének nyilvánvalóan szükséges, bár nem elégséges feltétele az adott esemény minimum referenciaidőnyi hosszúságú időtartama, de szükséges a megfelelő nézőpont is, a közlés „tálalása”. A (4a-c) példaszor azt mutatja, hogy a temporális topik jelenléte szintén nem elégséges feltétele a progresszív olvasat létrejöttének. A vizsgálatot azért végzem a progresszív mondatok körében, mert azok csak ezt az állítástípust képviselhetik, hisz az ő esetükben kötelező az egyértelműen azonosítható temporális topik megjelenése, míg egy perfektív vagy egzisztenciális mondatban nem (lásd bővebben 4.1. rész).⁷

Összefoglalva, a progresszív mondatok esetében a) a temporális topik nem feltétlenül időpont, hanem lehet szakasz is (2. példaszor), b) a szintaktikailag szétszakított összetevők alkothatnak egyetlen temporális topikot (3. példaszor), és c) a temporális topik jelenléte nem feltétlenül eredményez progresszív állítást, csak kategorikus állítástípust jelez, a progresszív mondatok azonban ebbe az állítástípusba sorolhatók.

2. A progresszív aspektus megszorításai

Ebben a fejezetben két olyan jelenséget tárgyalok, amelyek azt mutatják, hogy egy progresszív aspektusú mondat jóval megszorítottabb a perfektívénél, mert nem engedi meg bizonyos funkciójú összetevők megjelenését a mondatban. Ilyenek például a fókusz és az időmódosítók.

2.1. A fókusz

A szakirodalomban többnyire –, bár nem kizárólagosan – elfogadott az a megállapítás, hogy a progresszív mondatban nem szerepelhet fókusz. Erre a jelenségre a különböző munkák más-más magyarázatot adnak, amelyek közül

⁷ Egyelőre csak a főmondatként álló progresszív mondatokra vonatkozik, amit a tanulmány állít. Az alábbi mondatnak kétféle értelmezése lehetséges:

Mentem át az úton, amikor megláttam a tornádót.

A tanulmányban vizsgált mellett létezik az az értelmezése, amelyik szinonim a következő mondattal:

Mentem át az úton, amikor egyszer csak megláttam a tornádót.

Lehetséges, hogy ez az olvasat igazságfeltételeit tekintve megegyezik a másikkal, de mind intonációját tekintve, mind a diskurzus menetét tekintve eltér attól; például a két tagmondat itt nem cserélhető fel, míg a tanulmányban tárgyalt esetben igen. Ez a szerkezet további vizsgálatot igényel. Köszönöm a szerkesztőnek a kérdés felvetését.

itt kettőre hivatkozom: É. Kiss (1998) szintaxis alapú magyarázatára, illetve Kiefer (2006) szemantikai magyarázatára.⁸ Tekintsük a korábban már említett (1a) mondatot, itt megismételve:

- (1) a. *Épp másztam föl a fára, amikor eleredt az eső.*
(5) a. **Mikor másztál éppen föl a fára?*
b. *Mikor eredt el az eső?*
(6) a. **Akkor (másztam éppen föl a fára), amikor eleredt az eső.*
a'. **Délben másztam föl a fára.*
b. *Akkor eredt el az eső, amikor másztam föl a fára.*
b'. *Délben eredt el az eső.*

Az (1a) mondatban szereplő két eseménynek az eseményidejére vonatkozó kérdések szerepelnek (5a-b)-ben. Míg a temporális topikot nyújtó tagmondatban szereplő esemény idejére vonatkozó kérdés kifogástalan (5b), a progresszív eseményre vonatkozó agrammatikus (5a). Ugyanezt a megoszlást mutatják a kérdésre adandó válaszok is. A kérdőszó, csakúgy, mint a rá adandó válasz, a mondatban fókusz szerepet tölt be. Ez szemlélteti, hogy a progresszív aspektus nem tűri meg a fókuszot.

É. Kiss megoldása az, hogy a PROG. láthatatlan operátor ugyanazt a pozíciót foglalja el a mondatban, amit egyébként az igemódosító és a fókusz, vagyis a ragozott igét közvetlenül megelőző pozíciót, ezért a kettő nem lehet jelen egyszerre. Ezzel ellentmondásosan azonban más helyen megengedi, hogy a fókusz tartalmazó mondat progresszív olvasatot kapjon (*JÁNOS ment fel a lépcsőn, amikor a tolvaj kisurrant a liftből.* lásd É. Kiss 1992: 124, 111b példa).

Kiefer (2006) megállapítja, hogy „Amennyiben a fókuszban időhatározó szerepel, a mondat nem teszi lehetővé a progresszív olvasatot.”

- (7) a. **Jancsi TEGNAP vitte vissza az üvegeket, amikor találkoztam vele.*
b. *Pista éppen A KERTBEN szedte össze a holmiját, amikor telefonáltam.*

⁸ Pinón (1995) szintén foglalkozik a kérdéssel. É. Kiss-sel és Kieferrel szemben azonban ő teljesen elfogadhatónak tartja a progresszív olvasatot a fókuszos mondatok esetében is (i-iii), sőt, (iii) esetében kimondottan az igekötő fókuszálásának tulajdonítja a progresszív olvasat megjelenését, hiszen az adott szórend egyébként nem kaphatna progresszív értelmezést.

- (i) *RÉKA ment be a könyvtárba.*
(ii) *Réka A KÖNYVTÁRBA ment be.*
(iii) *Réka BEment a könyvtárba.*

A Pinón (1995) által adott megoldás alapja épp az ilyen mondatok jólformáltsága (progresszívként), ezért olyan szintaktikai szerkezetet ad meg, amellyel ezek generálhatók. Mivel azonban Pinón példáit vele ellentétes módon ítélem meg, vagyis nem tartom lehetségesnek esetükben a progresszív olvasatot, a cikkben az ő megoldására nem támaszkodom.

Kiefer a (7a) mondat agrammatikusságát azzal magyarázza, hogy a fókusz – azonosító-kirekesztő értelmű lévén – nem engedi meg másik időpont megjelölését. É. Kisshez hasonlóan azonban egyéb fókusz jelenlétét lehetségesnek tartja (7b), bár itt is azzal a kikötéssel, hogy csak korrekciós mondat esetén. A (7b) típusú mondatokkal szemben két kifogás is felmerülhet. Az egyik az előbb említett korrekciós esetekre való korlátozás, ami már inkább pragmatikai jelenség. A másik az, hogy ez a mondat szórendileg is és intonációsan is teljesen egybeesik azzal a mondattal, amelyben az *éppen* nem az eseményre, hanem a fókuszált főnévi csoportra vonatkozik. Ez utóbbi olvasat pedig véleményem szerint kevésbé jelölt, emiatt érezzük elfogadhatónak az előbbi olvasatot, ami inkább több állítás egy mondatba való sűrítése. A továbbiakban tehát egyelőre azt az általános megállapítást fogom követni, hogy a progresszív mondatban nem állhat fókusz, ha mégis grammatikusnak érzünk egy ilyen mondatot, akkor annak pragmatikai okai vannak.

2.2. Az időmódosítók

A fókuszhoz hasonlóan az időmódosítók sem állhatnak progresszív mondatban. A vendleri osztályozás alapján a (8a) példában szereplő időmódosító (*fél óra alatt*) és ige (*accomplishment*) kompatibilis, amit a (8b) grammatikussága is mutat, (8a) mégis agrammatikus. A két mondat között kizárólag aspektuális különbség van: míg (8a) progresszív, (8b) nem az. Ugyanez figyelhető meg (9a) és (9b) esetében. Az adott típusú időmódosító (*fél órán át*) és ige (*activity*) kompatibilitása ellenére (9a) agrammatikus. A két mondat megint csak aspektusában tér el. A progresszív agrammatikus, a perfektív nem. A két példapár mutatja, hogy a grammatikalitásbeli különbség oka egyértelműen a progresszív aspektus. (8a)-tól és (9a)-tól eltérően viszont (10) a benne szereplő igék típusától függetlenül grammatikus, pedig progresszív aspektusú. Ez arra utal, hogy a benne szereplő időhatározó lényegét tekintve különbözik az előzőektől. Kiefer ugyanakkor az időpontjelölő időhatározót is az időmódosítók közé sorolja.

- (8) a. *Aurél **fél óra alatt** éppen mászott föl a hegyre.
b. Aurél **fél óra alatt** fölmászott a hegyre.
- (9) a. *Aurél **fél órán át** éppen futott.
b. Aurél **fél órán át** futott.
- (10) Aurél **délben** éppen mászott föl a hegyre / éppen futott.

Kiefer szerint a progresszív mondat hiányos időszerkezetű, a mellékmondat ezt a hiányzó időpontot adja meg. Ebben az esetben ugyan nem szerepelnek a

példákban mellékmondatok, de a hiányzó időpont más forrásból rekonstruálható, amint azt korábban láttuk. Az időmódosítókkal való összeférhetetlenség magyarázata során Kiefer azt állítja, hogy a referenciaidőnek – itt temporális topiknak – nemcsak az a szerepe, hogy hozzá képest értelmezzük a progresszív eseményt, hanem időmódosítóként is funkcionál. Továbbá a referenciaidő olyan módon is meghatározza a progresszív eseményt, hogy az nem lehet sokkal hosszabb, mint ő maga. Mivel pedig ez az időpont időmódosító is, azért nem állhat a mondatban másik időmódosító, mert egy eseményt egyszerre csak egyféleképpen lehet módosítani.

Ez az összeférhetetlenség viszont akkor is fennáll, ha az időmódosító és a temporális topik által kifejezett időintervallum (esetleg pont) hossza egyébként nem lenne összeférhetetlen. Az agrammatikusság oka tehát nem lehet az, hogy más-más időtartamot tulajdonítanak az eseménynek, hiszen az alábbi mondatban (11) az időmódosító és a mellékmondat egyaránt pillanatnyi időtartamot jelöl.

(11) **Egy pillanat alatt mászott föl éppen a fára, amikor villámlott.*

É. Kiss-sel szemben, aki csak a fókusszal való összeférhetetlenséget tárgyalja, Kiefer a progresszívnek mind a fókusszal, mind az időmódosítókkal kapcsolatos viselkedését magyarázza. Magyarázatának hátránya azonban egyrészt az, hogy tulajdonképpen csak a fókusszal kapcsolatos probléma megoldásának a kedvéért minősíti időmódosítói szerepűnek a temporális topikként azonosítható időpontot, másrészt az, hogy a két jelenséget egymástól függetlenül tárgyalja, holott lehet köztük hasonlóságot találni. A következő fejezetben egy olyan megoldást fogok javasolni, amely mindkét jelenséget ugyanarra az okra vezeti vissza.

3. A temporális topik

A tanulmány során – megelőlegezve az elnevezést – azt az időpontot vagy szakaszt neveztem temporális topiknak, amelyhez viszonyítva progresszívnek értelmezzük a mondat eseményét. Ebben a fejezetben megmutatom, hogy a temporális topik rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyek alapján a főnévi topikot meg szoktuk határozni. Ennek eredményeképp a temporális topik besorolódik a hagyományos topik fogalom alá, ami által a progresszív aspektustól független meghatározást kap.

3.1. A temporális topik fogalma

A temporális topikot kifejező időhatározó – az időmódosítókkal ellentétben – mind szintaktikailag, mind szemantikailag úgy viselkedik, mint a főnévi topikok.

- (12) a. * **Fél óra alatt** Aurél fölmászott a hegyre.
b. ***Fél órán át** Aurél futott.
- (10) Aurél **délben** éppen mászott föl a hegyre / éppen futott.
- (13) **Délben** Aurél éppen mászott föl a hegyre / éppen futott.

Az előző fejezetben szereplő (8b) és (9b) grammatikussága, valamint az, hogy (12a-b) perfektív aspektusa ellenére agrammatikus, azt mutatja, hogy az időmódosító nem állhat a mondat élén topikként, hiszen nem cserélhet helyet a mondat főnévi topikjával. Ezzel ellentétben (10) és (13) grammatikussága azt jelzi, hogy a temporális topik állhat progresszív mondatban, illetve hogy topik pozícióban foglal helyet.⁹

A szintaktikai hasonlóság után nézzük a temporális topik információs szerkezetben betöltött szerepét. Az információs szerkezetet leíró, három perspektívát tükröző fogalompár a téma-réma, topik-komment és az adott-új skála (Krifka 2007). A magyarban – topikprominens nyelv lévén – a téma és a topik egybeesik, és egyben ismertséget mutat (lásd például Maleczki 2001). Vagyis a szintaktikailag topikként viselkedő temporális topikról azt feltételezhetjük, hogy a diskurzusban adottnak minősül, róla szól az állítás, és ismertként jelenik meg. A 2.1. fejezetben a referenciaidőt (azóta temporális topikot) kérdések segítségével azonosítottuk (pl. *Mit csináltál ekkor meg ekkor?*) Ez azt jelenti, hogy a válaszokban, vagyis épp a vizsgálat tárgyát képező mondatokban az az időpont vagy szakasz, amit a kérdésben megadok, diskurzustopikként van jelen; ez az a szakasz, amiről állítást teszek, és adott, hiszen a kérdéssel bevezetem.

Az alábbi mondatokban azt figyelhetjük meg, hogy a progresszív mondatban (16a) a temporális topik a specifikus vagy határozott főnévi csoportokkal mutat hasonlóságot, szemben a másik két aspektussal.

- (14) a. *Ettem már csigát.*
b. *Nem ettem még csigát.*
- (15) a. *(Valamikor) lenyírtam a fűvet.*
b. *(Valamikor) nem nyírtam le a fűvet.*

⁹ Az időmódosítók és időpont vagy szakaszjelölő időhatározók szintaktikai viselkedésének részletes tárgyalását lásd Ohnmacht (2011a)-ban.

- (16) a. *Akkor éppen mentem föl a padlásra.*
b. **Akkor éppen nem mentem föl a padlásra.*
c. *Akkor épp nem dolgoztam.*

Ha a főnévi és igei tartomány párhuzamossága alapján a főnévi csoportok esetében megszokott individuuumok fölötti kvantifikációhoz hasonlóan időpontok fölötti kvantifikációt feltételezünk, a fenti három mondat az ismert módon adható meg. (14a) mondat egzisztenciális olvasatú, egzisztenciális kvantifikációval van dolgunk, vagyis egy olyan időpont létezését állítjuk, amely jellemezhető a mondatban szereplő eseménnyel. Ha a tagadott párját nézzük (14b), az a várt jelentést adja, vagyis hogy nem létezik ilyen időpont. (15a-b) esetében egy perfektív állításról, illetve annak tagadásáról van szó. Az állító mondat nyilván azt jelenti, hogy van legalább egy olyan időpont, amelyre igaz a predikátum. Azonban a mondat tagadása nem azt jelenti, hogy nincs ilyen időpont, mint az előző esetben, hanem azt, hogy arra a vélhető időpontra nem áll a predikátum (lásd Partee 1984). Ráadásul a tagadó mondat mellett is lehet számos olyan időpont, amelyre igaz a predikátum, hiszen a tárgyalt eseten kívül számos alkalommal lenyírhattam a füvet, a mondatot ez nem teszi hamissá.¹⁰ Az időpont meglétét tehát nem tagadjuk, vagyis annak léte előfeltevésként van jelen, amit a tagadás érintetlenül hagy, hasonlóan a főnévi tartományban a határozatlan névelős főnévi csoportokhoz. A progresszív aspektus esetében egyrészt a temporális topik mindig jelen van, ahogy az (1a-d) példák kapcsán láthattuk, másrészt az anafora jelenléte (16a,c) is azt mutatja, hogy a progresszív mondatok esetében a temporális topik legalább specifikus.^{11,12}

¹⁰ Lásd még Kearns (1991). A határozatlan névelős főnévi csoport topik szerepe némileg problematikus:

- (i) *Egy férfi bejött a kocsmába.*
(ii) *Bejött a kocsmába egy férfi.*
(iii) *Egy férfi nem jött be a kocsmába.*

Az (i) mondatban az *egy férfi* főnévi csoportot inkább nem specifikusként értelmezzük, pedig a topiknak legalább specifikusnak kellene lennie. A mondat viszont a (ii) mondattal egyenértékű. Itt a szintaxis és a szemantika nem tükrözi egymást. Az (i) mondat tagadása a (iii) mondat, amelyben az *egy férfi* már kizárólag specifikus olvasatúként állhat. Ugyanez mondható el a határozatlan főnévi csoportokkal párhuzamba állítható perfektív aspektusról.

¹¹ A temporális topikkal kapcsolatban fennálló egzisztenciális és unicitási előfeltevés tárgyalását lásd Ohnmacht (2011b)-ben.

¹² A progresszív aspektus kapcsán további problémába ütközünk ennek a tesztnek a kapcsán, mivel egy progresszív mondat csak külső tagadással tagadható korlátlanul. Sőt, a belső tagadás csak a progresszív cselekményeknél lehetséges, a többi vendleri kategória esetében nem (16b-c). Ennek tárgyalása azonban nem témája ennek a tanulmánynak.

Mindez igazolja azt a feltételezést, hogy a szintaktikailag topikként viselkedő temporális topik a mondat információs szerkezetében is ugyanazt a szerepet tölti be, mint a főnévi topik. A temporális topikot rendes topiknak tekintve megmagyarázható a progresszív aspektus kapcsán felmerült két probléma.

3.2. A fókusz problémájának megoldása

Az alábbiakban megismétlem azokat a példákat, amelyek azt illusztrálják, hogy a progresszív nem tűri meg a kérdőszót és a fókuszot:

(5) a. **Mikor másztál éppen föl a fára?*

(6) a'. **DÉLBEN másztam föl a fára.*

Ha a temporális topikot a főnévi topikkal azonos módon kezeljük, abból az következik, hogy a progresszív mondat a temporális topikról tett állításként fogható fel. Ennek értelmében a progresszív mondat előfeltételezi a temporális topik által jelölt időpont létezését és unicitását, vagyis egyértelműen azonosíthatónak kell lennie egy korábban bevezetett, már ismert időponttal, amelyről állítást teszünk. Az információs szerkezet szempontjából nézve a fókuszos mondatok esetében a mondat fő állítását épp a fókusz képviseli, vagyis a fenti példamondatokban a kérdőszó, illetve az időhatározó a predikátum részei kell, hogy legyenek, mert fókusz szerepűek. Mivel azonban egy progresszív mondatban szerepelnek temporális topikként, egyúttal a mondat topik részéhez is kellene tartozniuk. Ez viszont ellentmondáshoz vezet, mert egy mondatban nem szerepelhet valami egyidejűleg állításként és előfeltételezésként. Ez megmagyarázza, hogy miért nem fér meg egy mondatban a fókusz és a progresszív esemény.

3.3. Az időmódosítók problémájának megoldása

A másik probléma, ami magyarázatra szorul, hogy az időmódosítók sem jelenhetnek meg progresszív mondatban. Itt megismétlem a korábbi példák közül az egyiket:

(8) a. **Aurél fél óra alatt éppen mászott föl a hegyre.*

(17) a. *Aurél fél óra alatt fölmászott a hegyre.*

b. *Aurél nem mászott föl a hegyre fél óra alatt. (Több időre volt szüksége.)*

A (17a) mondaton elvégzett predikátumtagadás eredménye (17b). A mondat zárójelbe tett lehetséges folytatása egyértelművé teszi, hogy amit valójában

tagadunk, az nem az esemény, hanem maga az időmódosító, vagyis a mondat predikátuma. Ez azt jelenti, hogy a (17b) információs szerkezetét tekintve a mondat topik részét képezi az, hogy Aurél fölmászott a hegyre, a predikátum részét pedig az, hogy ez fél órát vett igénybe. Az időmódosító szemantikája tehát azt követeli, hogy a predikátum része legyen, az általa jellemzett esemény pedig a topik része. Ezzel szemben a progresszív előzőekben bemutatott szemantikája azt követeli, hogy a progresszívként megjelenő esemény legyen a predikátum, amivel jellemezzük az adott időt, mint temporális topikot.¹³ Ez ugyanahhoz az ellentmondáshoz vezet, amelyet az előbb a fókusz kapcsán már bemutattam, miszerint ugyanaz az elem (ebben az esetben az esemény) egyszerre állítás és előfeltevés kellene legyen a mondatban. Így a fókusz problémájára adott megoldás magyarázatként szolgál az időmódosító problémájára is.

Ebben a fejezetben megmutattam, hogy a temporális topik hagyományos topikként való kezelése lehetővé teszi, hogy mindkét tárgyalt jelenséget ugyanazon az alapon, a progresszív mondat információs szerkezte alapján, egyszerre magyarázzuk.

Összefoglalás

A tanulmány a progresszív aspektussal kapcsolatban tárgyalt két jelenséget, miszerint sem időmódosító, sem fókusz nem jelenhet meg progresszív aspektusú mondatokban. Az eddig egymástól függetlenül kezelt két problémára próbáltam meg olyan magyarázatot adni, amely ugyanarra az okra vezeti vissza a két jelenséget. A javasolt megoldás alapja az, hogy a temporális topikot a főnévi topikkal megegyező módon kezeli, azzal a különbséggel, hogy előbbi esetben időpontok fölötti kvantifikációról beszélhetünk. Ebből az következik, hogy a progresszív aspektusú mondat egy olyan kategorikus állítástípus, amelyben egy temporális topikról teszünk állítást. A progresszív aspektus ilyen megközelítéséből adódik a két probléma információs szerkezetén alapuló magyarázata. Ennek a javaslatnak az előnye, hogy egy megoldással mindkét problémát megmagyarázza, és mindezt anélkül, hogy – az eddig magyarázatokhoz hasonlóan – az ismerteken kívül újabb vagy *ad hoc* eszközökhöz nyúlna.

¹³ Arról nem is beszélve, hogy a *fél óra alatt* időhatározó nem felel meg a temporális topik követelményeinek, mert nem azonosítható.

Hivatkozások

- Bach, E. 1981. On Time, Tense, and Aspect: An Essay in English Metaphysics. In Peter Cole (ed.) *Radical Pragmatics*, New York, Academic Press, 63–81.
- Bach, E. 1986. The Algebra of Events. *Linguistics and Philosophy* 9: 5–16.
- Bennett, M. – Partee, B. 1978. *Toward the Logic of Tense and Aspect in English*. Technical report, Indiana University Linguistics Club, Bloomington.
- Bertinetto, P. M. 2010. *Notes on the progressive as a 'partialisation' operator* (work in progress)
- Dowty, D. 1979. Word Meaning and Montague Grammar: The Semantics of Verbs and Times. In *Generative Semantics and in Montague's PTQ*. Dordrecht, Reidel.
- É. Kiss K. 1992. Az egyszerű mondat szerkezete. In Kiefer F. (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 79–179.
- É. Kiss, K. – Kiefer Ferenc – Siptár Péter 1998, 1999, 2003. *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest, 1–184.
- Glasbey, S. R. 2005. A "temporal topic interval" analysis of the English perfect. Accepted as an alternate for presentation at the LAGB Satellite Workshop on Perfectivity and Telicity, Fitzwilliam College, Cambridge, September 3–4 2005.
- Jespersen, O. 1932. *A Modern English Grammar on Historical Principles Part IV*, originally published by Carl Winter, Heidelberg, later vols. by Ejnar Munksgard, Copenhagen and George Allen & Unwin, London.
- Kearns, K. S. 1991. *The Semantics of the English Progressive*, Dissertation, Dept. of Linguistics and Philosophy, MIT.
- Kiefer, F. 2006. *Aspektus és akciómínőség különös tekintettel a magyar nyelvre*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kratzer, A. 1995. Stage-Level and Individual-Level Predicates. In G. Carlson – J. Pelletier (eds.) *The Generic Book*. Chicago, Chicago University Press, 125–175. To be reprinted in James Higginbotham (ed.) *Language and Cognition*. Oxford, Basil Blackwell.
- Krifka, M. 2007. Basic notions of information structure. In C. Fery – M. Krifka (eds.) *Interdisciplinary Studies of Information Structure 6*, Potsdam, 2007. *Acta Linguistica Hungarica* 55 (2008): 243–276.
- Leech, G. N. 1969. *Towards a Semantic Description of English*, London, Longman.
- Maleczki M. 2001. Az információs szerkezet, a szintaktikai szerkezet és az aspektus összefüggései a magyarban: a progresszív és az egzisztenciális aspektus. In Bakró Nagy – Bánréti – É. Kiss (szerk.) *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből*, 165–181. Budapest, Osiris.
- Montague, R. 1969. On the nature of certain philosophical entities, *The Monist* 53 (2).
- Ohnmacht, M. 2011a. Szabad-e az időhatározó? A temporális topik és a spatio-temporális argumentum a magyarban (megjelenés alatt) In Kassai Ilona (szerk.) *Vonzatok és jelentések*, Pécs.
- Ohnmacht, M. 2011b. A progresszív aspektus temporális tulajdonságainak vizsgálata - Az unicitás TÁMOP-4.2.1/B-09/1/KONV-2010-0005

- Partee, B. H. 1984. Nominal and temporal anaphora, *Linguistics and Philosophy* 7: 243–286.
- Pinón, C. J. 1995. Around the Progressive in Hungarian. In Kenesei, I. (szerk.) *Approaches to Hungarian, Vol. 5.*, Szeged, 153–191.
- Reichenbach, H. 1947. *Elements of Symbolic Logic*, Macmillan, London.
- Smith, C. S. 1991. *The Parameter of Aspect*, 2nd edition 1997. Kluwer Academic Press.
- Vendler, Z. 1957. Verbs and Times, *Philosophical Review* 66(2): 143–160.